

קביעת הגבול המזרחי של ארץ-ישראל

עם השלמת כיבוש הארץ בידי בעלות-הברית באוקטובר 1918 קבע אלנבי את גבולות שלושת האזורים של "מינהל שטחי האויב הכבושים". בהגדירו את הגבולות הסתמך אלנבי על החלוקה המינהלית העות'ומנית. לדעתו, השמירה על חלוקה מינהלית זו עשויה להועיל להמשך המינהל התקין. במברק מיום 23 באוקטובר 1918¹ אל משרד המלחמה קבע אלנבי "לצורכי מינהל צבאי ארעי" את גבולותיהם והיקפם של שלושה אזורים: "מינהל שטחי האויב הכבושים (דרום)" שישלוט בו מושל בריטי, "מינהל שטחי האויב הכבושים (צפון)" שישלוט בו מושל צרפתי ו"מינהל שטחי האויב הכבושים (מזרח)" שישלוט בו מושל ערבי. שני האזורים הראשונים — גבולותיהם נקבעו על פי הסג'קים והנפות (הקאד'א). לעומת זאת הוגדר האיזור "מזרח" בצורה כוללת: "כל השטחים מזרחה לאזורי המינהל 'דרום' ו'צפון'". הסג'קים של ירושלים, שכם ועכו שנכללו בשטח הכיבוש "דרום" גבלו במזרח בירדן, וכל השטח שמעבר לירדן היה שייך על פי חלוקה זו לאיזור המינהל "מזרח", שמרכזו בדמשק.

לכאורה, חלוקה זו לאזורי המינהל של שטחי האויב הכבושים היתה ארעית ומוכתבת על-ידי הצרכים הצבאיים. אך למעשה היתה היא חלוקה מדינית על יסוד המפה בהסכם סייקס-פיקו:² האיזור "דרום" היה מקביל ל'איזור החום' של ארץ-ישראל, שיועד להיות תחת מינהל אנגלו-צרפתי משותף, ה'צפון' ל'איזור הכחול' של סוריה המערבית שינהל על-ידי צרפת ו'מזרח' לאזורי ההשפעה הצרפתי הבריטי B ו-A, שבהם יכונן מימשל ערבי. בעת קביעת אזורי המינהל נחשב האיזור "מזרח" כאיזור כיבוש של מלך חג'אז, וזאת בזכות ההכרה בו כצד לוחם. אך במרוצת שנת 1919 נתקבלה בלונדון ובפאריס התפיסה של מדינה ערבית עצמאית שתכלול למעשה את כל שטח הווילאית העות'ומני של "סוריה", ושחלקה הצפוני יהיה באיזור ההשפעה הצרפתית, וחלקה הדרומי באיזור ההשפעה הבריטית. ההנהלה הציונית קיימה, החל ב-1918, התייעצויות על הגבולות של ארץ-ישראל ועל התביעות שיש להביא בפני ועידת השלום. בדיונים עם מדינאים בריטיים וצרפתיים ובפרסומים הודגשה החשיבות של איזור עבר-הירדן לפיתוח הארץ והקשר ההיסטורי בין שני חלקי ארץ-ישראל, אך עיקרן של התביעות היה מכוון לגבול

1. ראה נספח מס' 1.

2. על סטיה מהסכם סייקס-פיקו בקביעת הגבולות ועל השפעת אגרות מק מהון ראה: Yukka Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East, 1914—1920*, London 1969, p. 76.

הצפוני והצפון-מזרחי, במגמה לכלול בארץ-ישראל את מקורות המים הדרושים לפיתוח הארץ. בתזכיר שהגישה ההנהלה הציונית לוועידת השלום הוצע, כי במזרח יעבור קו הגבול ממערב למסילת הברזל התגאזית וסמוך לה, כדי שהגלעד ובקעת הירדן ייכללו בשטח המנדאט הבריטי של ארץ-ישראל.³

הקולונל ריצ'ארד מיינרצהאגן מספר בזכרונותיו שזמן קצר לאחר שוספה למשלחת הבריטית לוועידת השלום בפאריס, בינואר 1919, בפגש עם וייצמן, ואחרי ששמע את הצעותיו על הגבול המוצע סמוך למסילת הברזל התגאזית עד למפרץ עקבה רשם ביומנו: "מבחינה אתנית הגבול המזרחי הנכון הוא הכנרת, הירדן וים המלח; מבחינה כלכלית מוטב אולי להרחיקו מזרחה".⁴ אולם זמן קצר לאחר שיחה זו רשם מיינרצהאגן ביומנו, כי שינה את דעתו והשתכנע בנכונות תביעותיו של וייצמן.⁵

רוב המדינאים הבריטיים צידדו בדרישות ההנהלה הציונית. לורד בלפור כתב בתזכיר מיום 11 באוגוסט 1919, שיש לחזק את ארץ-ישראל מבחינה כלכלית כדי שתוכל לקלוט את העליה ההמונית של היהודים. מסיבה זו "חייבת פאלשתינה לכלול את השטחים שממזרח לירדן; עם זאת אין להרשות שתכלול את מסילת הברזל התגאזית, שהיא קשורה בצורה בולטת מדי בענייני הערכים".⁶ טיעון כלכלי אחר שנתקבל על דעתם של המדינאים הבריטיים היה שבארץ-ישראל המערבית אין שטחים המתאימים לגידול תבואות, מלבד איזור עזה ובאר-שבע, ועל כן יש לכלול שטחי פלחה מעבר-הירדן בתחום ארץ-ישראל, ומעל לכל הדגישו את חשיבותם של מקורות המים.⁷ מיינרצהאגן סיכם את התביעות הטרי-טוריאליות שרצוי לעמוד עליהן בוועידת השלום וסימן אותן במפת. בתזכירים הפנימיים השתמשו המדינאים הבריטיים לאחר מכן במונח "קו מיינרצהאגן", שלגבי הגבול המזרחי פירושו היה "קו שיעבור 25 עד 30 ק"מ מערבה ממסילת הברזל התגאזית... ומזרחה מים המלח עד לנקודה במפרץ עקבה מזרחה מהעיר

3. ראה גנוך המדינה, ארכיון הרברט סמואל, תיק מס' 5. הרברט סמואל היה אחראי לחיבור התזכיר כיו"ר ועדה מיוחדת לניסוח הצעות ההנהלה הציונית לוועידת השלום. התזכיר נדון בוועדה הפוליטית של ועידת לונדון של ההסתדרות הציונית במאוס 1919. הוועדה הוסיפה כמה תיקונים לנוסח שהציע סמואל במטרה להרחיב את הגבולות. למשל נמחקו המלים: "close to and west of the Hedjaz railway" והוכנסו המלים "close to the desert"

4. Richard Meinertzhagen, *Middle East Diary, 1917—1956*, London 1959 (להלן Meinertzhagen) רישום מיום 30.1.1919.

5. שם, עמ' 14.

6. *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, first series 6 (Documents להלן) Vol. IV p. 347 "...Palestine should extend into the lands lying east of the Jordan. It should not, however, be allowed to include the Hedjaz Railway, which is too distinctly bound up with exclusively Arab interests."

עקבה".⁹ הצעה זו מעולם לא הועלתה לדיון רציני, שכן העניין יכול היה לבוא על פתרונו רק על-ידי משא ומתן עם פייצל, ומעצבי המדיניות הבריטית נמנעו מלפגוע בו או מלהקשות עליו, לנוכח קשייו עם הצרפתים. יחד עם זאת הם דחו את תביעתם של פייצל והלאומנים הערביים, שדרשו את הכללת ארץ-ישראל בגבולות סוריה כדי לקיים את "אחדות סוריה" בשלטונו של פייצל. בעקבות ההסכם שהושג בשיחות האנגלו-צרפתיות בספטמבר 1919 והשיחות עם פייצל בלונדון,⁹ הוחל באוקטובר 1919 בפינוי הצבא הבריטי מן האזורים שלא נועדו להשאר בשלטון בריטי. יחד עם פינוי הצבא מסוריה פונו גם מעט החיילים הבריטיים מאיזור עבר-הירדן.¹⁰

אין כאן המקום לעמוד על המשא ומתן בין פייצל לבין הצרפתים והאנגלים על מידת עצמאותה של סוריה במסגרת המנדאט, אך בשעה שהחליטו מעצמות ההסכמה בסאן רמו, ב-24 באפריל 1920, למסור את המנדאט על ארץ-ישראל ומסופוטאמיה לבריטניה ואת המנדאט על סוריה לצרפת, נחשבה עבר-הירדן לחלק של מדינה ערבית עצמאית שהלקה הצפוני יהיה נתון להשפעה צרפתית ויכלל בשטח המנדאט הצרפתי. בסאן רמו לא נקבעו גבולות מדויקים, והערפול בנדון משתקף היטב בתזכיר שכתב הוברט יונג, איש משרד החוץ הבריטי, שלושה שבועות אחרי האישור העקרוני בסאן רמו: "... עתידה של סוריה יישאר תמיד עניין הנוגע לממשלת הוד מלכותו, בייחוד אותו חלק שהוא מעבר לירדן מזרחה מפלשתינה... במקרה שהשטח שממזרח לפלשתינה לא ייכלל בתחום המימשל הצרפתי, תהיינה שלוש אפשרויות: הוא יוכל להיחשב לחלק מההגיאו, או שהארץ תיחשב לשטח במנדאט בריטי, או לחלק מממלכתו של פייצל".¹¹

8. שם. The Eastern boundary of Palestine should therefore pass some 25—30 kilometers west of the Hedjaz railway, after crossing the Yarmuk valley about half way between Deraa and Samakh.

9. Documents, IV, p. 458—462.

10. שם, תזכיר של שר החוץ לורד קרוון אל השגריר הבריטי בפריס, 17 בדצמבר 1919, עמ' 588. "...H.M.G. have recently decided to waive their right to remain in occupation of that portion of occupied enemy territory administration east which lies opposite to occupied enemy territory administration south. The reason which prompted H. M. G. to modify to this extent the proposals set forth in the Prime Minister's aide-memoire was the imminent danger of a regrettable outburst on the part of the population of Syria who regarded any alteration in the existing temporary administrative boundaries as an indication of permanent changes of a nature calculated to prejudge the decisions of the Peace Conference...".

11. Documents, XIII, p. 260—269. שם, תזכיר מאת מייור ה. ו. יונג מיום 17 במאי 1920 בדבר הפיקוח בעתיד על המזרח-התיכון. התזכיר נכתב בקשר עם ראורגאניזציה בכל הנוגע למזרח-התיכון וליבון השאלה, אם להקים מיניסטריון מיוחד או מחלקה מיוחדת במסגרת משרד החוץ או משרד המושבות לריכוז הטיפול בכל שאלות המזרח-התיכון.

הרהורים על הכללת עבר-הירדן באיזור הצרפתי לא היו חדשים. כבר בדצמבר 1919 הביעו ראשי המחלקה הפוליטית של המשלחת הבריטית לוועידת השלום, אריק פורבס-אדם ורוברט ואנסיטארט, את יחסם לבעיות עבר-הירדן בשיקולים דומים: כדי להשיג את הסכמתה לויתורים על חלק מהנפט במוצול, הציעו לשקול את מסירת עבר-הירדן לידי הצרפתים, עד לגבול עם חג'אז בדרום.¹² להצעה זו שני יתרונות: ייווצר בסיס למשא ומתן על שינוי גבולה הצפוני של ארץ-ישראל; יינתן סיפוק-מה לשאיפות האחדות הערבית ותימנע חלוקת ממלכתו של פייצל בין אזורי ההשפעה של צרפת ושל בריטניה. אולם, גם לדעת פורבס-אדם וואנסיטארט יעלו חסרונות ההצעה על יתרונותיה. הסדר זה עלול לסכן את ההשפעה הבריטית בחצי האי ערב, וכן עתיד הוא למנוע את סלילת מסילת הברזל והנחת צינור הנפט בטריטוריה בריטית רצופה. על כן יעצו פורבס-אדם וואנסיטארט לא להעלות הצעה זו. גם כאשר רמזו נציגי צרפת שהם מוכנים לוותר לגבי הגבול הצפוני של ארץ-ישראל תמורת הסכמת הבריטים לכלול את עבר-הירדן בממלכתו של פייצל בחסות צרפתית — הציע פורבס-אדם להתעלם מרמזים אלה.¹³ לעומת זאת הציע הרברט

p. 261 "The future of Syria must always remain a matter of concern to H. M. G., more especially that portion of it which lies across the Jordan to the east of Palestine..." p. 263 "...In the event of the area east of Palestine being excluded from the French sphere of control, there are three possibilities. It may either be regarded as part of the Hejaz, or as a British mandated territory, or as a part of Feisal's Kingdom in which the French disclaim interest..."

Documents, IV, p. 584—585.¹² הערות המחלקה הפוליטית של המשלחת הבריטית לוועידת השלום לאיגרתו של שר החוץ הצרפתי בדבר ארצות ערב. 12 בדצמבר 1919: "... If, however British oil requirements make it impossible to satisfy the French even at a lower figure than 50 per cent, a suggestion has been made which might induce the French to waive or lower their demands. Briefly the suggestion is that the line of division between the French and British Arab zones under the Sykes-Picot agreement should be brought down so as to make the southern frontier of the former continuous with the northern frontier of the independent State of the Hedjaz. The western frontier of the French Arab zone would thus be the eastern frontier of Palestine down to the neighbourhood of Akaba. Apart from the question of oil, the advantages of this suggestion are: (a) A lever for obtaining the desired modification of the Sykes-Picot line in regard to the northern frontier of Palestine. (b) The satisfaction, partial at least, of Arab aspirations towards unity, and as regards the frontiers of Palestine by eliminating the division of Feisal's Kingdom into British and French spheres of influence. ..."

Documents, IV, p. 609.¹³
 ... This latter proposal is understood to be unacceptable because it

סמואל לשאת ולתת ישירות עם פייצל על קביעת הגבול בין ארץ-ישראל ועבר-הירדן. במכתב מיום 26 ביוני 1920 מרומא — בדרכו לארץ-ישראל — ביקש סמואל משר החוץ לורד קרוזון הוראות, אם רצוי לקיים את המשא ומתן על פי העקרונות הבאים: א. ממשלת הוד מלכותו תהיה מוכנה להכיר בעצמאותו של פייצל בעת ובעונה אחת עם הכרה כזאת מאת ממשלת צרפת; ב. הגבול בין המדינה הערבית לבין ארץ-ישראל יתחיל בגבול הדרומי של האיזור הצרפתי ויהיה תואם את ההצעה שהגיש למשרד המלחמה הקולונל ר. מיינרצהאגן; ג. המימשל בארץ-ישראל יעמיד מיד סכום כסף לרשות המימשל הערבי, בהתאם לחלקו המשוער של זה האחרון במכס שייגבה בחיפה, ודבר זה "יתרום בוודאי להשיג את הסכמת הממשלה הערבית להסדרים הפוליטיים המוצעים, ביחוד בקשר עם גבול עבר-הירדן אשר ודאי יעורר קשיים אם אין תמורה".¹⁴

הדיונים הדיפלומטיים על הגבול הרצוי באו לקיצם כאשר התמוטט המימשל הערבי העצמאי בסוריה, ופייצל נאלץ ב-26 ביולי 1920 לנטוש את דמשק. מיד נתעוררה השאלה, מה יהיה גורל האיזור הדרומי בממלכתו של פייצל, דרומה מקו סייקס-פיקו, שנועד היה להיכלל באיזור השפעתה של בריטניה. כלום יוסיף המיניהל באיזור הדרומי לפעול כמימשל צרפתי? או שמא יתרכזו באיזור הדרומי הכוחות הערביים הלאומניים במאמץ להחזיר לידם את השלטון בדמשק? מה תעשה ברי-טניה כדי להבטיח את השפעתה? הרברט סמואל, שהגיע לארץ רק ארבעה שבועות לפני כן כנציב עליון בארץ-ישראל, ראה בהתפתחות הפוליטית בעבר-הירדן סיכוי להרחיב את הגבולות והזדמנות להגשים את תכניתו — ארץ-ישראל על פי "קו מיינרצהאגן". על פי בקשתו, הבריק משרד החוץ הבריטי ביום 27 ביולי לנציגו במשלחת לוועידת השלום בפאריס ושאל, מה תובעים הצרפתים כגבול דרומי של המנדאט שלהם ממזרח לירדן. למחרת היום ענה ואנטיסטארט, כי "דרומה מקו סייקס-פיקו אנו רשאים לקבוע את הגבול לפי רצוננו".¹⁵ אולם, למרות לחצו הרב של סמואל לממש אופציה זו,¹⁶ לא הסכימו משרד החוץ ומשרד המלחמה בלונדון

would bring French influence down into Arabia and make it impossible to link Baghdad and Haifa by a railway and pipeline entirely in British territory ...

Documents, XIII, p. 295 .14

Public Record Office, W.O. 106 file 198 .15

Documents, XIII, p. 334 .16 מברק אישי של סמואל אל קרוזון מיום 7 באוגוסט 1920. "... Am deeply convinced that we shall be making grave error of policy if we do not now include Trans-Jordania in Palestine. ... I should never advise Government to embark on military adventure. This is not such. Will Government authorise occupation if there is spontaneous formal and public demand from heads of all tribes and districts concerned?" (עמ' 333—334): "... Jordan line is very bad frontier strategically, economically and

לתפוס את עבר-הירדן, כי לאחר פרוץ המרד בעיראק וערעור ההסדרים עם המלך חוסיין ועם פייצל לא רצתה הממשלה הבריטית להרחיב את אחריותה בארץ-ישראל, לא מבחינה מדינית ולא מבחינה צבאית.¹⁷ ביום 11 באוגוסט הבריך קרוזן לסמואל והציע הדירה הדרגתית על-ידי משלוח מספר קצינים פוליטיים מתאימים לסאלט ולקראק, שתפקידם יהיה לעודד כינונו של מימשל עצמי מקומי ולייעץ בהקמת גופים מוניציפאליים ואזוריים. "הכללת מחוזות עבר-הירדן במינהל של פלשתינה תוכל להתבצע ביתר קלות אחרי שתהיה לתושבים הזדמנות להביע את נכונותם ההחלטית והסופית לקבל לא רק את היתרונות של שלטון בריטי אלא גם את ההתחייבויות [הנובעות ממנו]."¹⁸ בינתיים קיבל סמואל משלחות של נכבדי עבר-

politically. ... Territory up to Hedjaz railway could be administered through tribal organisation supervised by two British district Governors and small staff. ... I suggest Hedjaz railway and sparse population eastward being under control of King of Hedjaz if undesirable to bring within our sphere. ...

17. שם, עמ' 331. מברק של קרוזן אל סמואל מיום 6 באוגוסט 1920. ... our policy is for this area to be independent but in closest relation with Palestine. Where is Emir Zeid now? Is there any prospect of his being accepted as Emir of the area between Palestine and the Hedjaz south of Sykes-Picot line? If so it might be desirable to negotiate boundaries etc. with him.

18. מברק של קרוזן לסמואל מיום 11 באוגוסט 1920. Documents, XIII, p. 337. French Government repudiate the suggestion that they are endeavouring to extend their influence into the British sphere. This being so, His Majesty's Government accordingly opposed to military occupation of Trans-Jordania. In any case War Office definitely refuse to furnish troops or undertake responsibility for subsequent commitments which might result. At the same time His Majesty's Government fully recognise the danger of allowing Trans-Jordania to relapse into a state of anarchy, and agree that any genuine wish on the part of the inhabitants for British help in local administration should be acceded to. We fear that the immediate inclusion under the Palestine administration as such of Trans-Jordania even within the Meinertzhagen line might give a handle to Nationalist agitators — — — the best means of securing a genuine and lasting desire for any extension of British administration towards the East is to give the people of Trans-Jordania an opportunity of realising gradually the benefits which this administration will give them.

The first step should be to send a few suitable political officers to such places as Salt and Kerak, provided that no military escorts are necessary to ensure their safety.

The inclusion of Trans-Jordanian districts in the administration of Palestine will be more easily effected when the people have had a

הירדן, אשר ציפו להשתלטות צבאית בריטית על ארצם ורצו להקדים את פני האדונים החדשים כדי לזכות בהטבות נאותות. ב-20 באוגוסט 1920 יצא סמואל לסאלט ולקראק, נפגש עם נכבדי האיזור, וברוח ההוראות שקיבל מלונדון הצהיר, כי "המינהל הבריטי בעבר-הירדן לא יהיה חלק מהמינהל בארץ-ישראל".¹⁹ במברקו אל לורד קרוזן ציין סמואל, כי בפגישות אלו כלל לא הזכירו הנכבדים הערבים את עניין הציונות. את סיורו לסאלט ולקראק תיאם סמואל מראש עם הנציג הצרפתי בירושלים ועם המלך פייצל ששהה בחיפה. בחליפת מכתבים עמם הבהיר סמואל את מטרת הפגישות. פייצל עמד בתשובתו על העיקרון שלא יחול שינוי במעמד האיזור ושההסדר המוצע על-ידי סמואל ייחשב כהסדר זמני בלבד.²⁰ שר החוץ לורד קרוזן הסתייג לאחר קבלת הדין וחשבון על המפגש בסאלט מכוונת פעולותיו של סמואל והדגיש, כי אין המדובר בהקמת מינהל בריטי בעבר-הירדן אלא במתן עזרה לכינון מינהל מקומי בלבד.²¹ ב-27 באוגוסט שיגר סמואל מברק לשר החוץ כדי להרגיעו, דיווח על הצבת הקצינים הפוליטיים ושאל "מה הגבול הדרומי עם חג'אז? רצוי לכלול באיזור שלנו את עקבה, והשיכים שהיו כאן הביעו רצונם בכך". משרד החוץ השיב שהגבול עם חג'אז טרם נקבע.²²

עד סוף דצמבר 1920 היה המעמד של עבר-הירדן בלתי ברור אף בעיני מעצבי המדיניות הבריטית, אשר טרם גיבשו החלטה סופית בנדון. ב-8 בנובמבר עדיין כתב סר ג'ון טילי, עוזר מזכיר המדינה לעניני חוץ, בהערה לתזכיר של מיוז יונג מיום 6 בנובמבר, כי "את שאלת הגבולות של ארץ-ישראל ומסופוטאמיה, חוץ מהגבול עם סוריה, רצוי להשהות ככל האפשר בגלל הקשיים המרובים לגבי הגבול המערבי של מסופוטאמיה, מאחר ואיש אינו מעוניין להודיע שהתחייבויותינו במסופוטאמיה מגיעות מההידקל עד לירדן, ואין לאיש אלטרנטיבה משביעת יצון... כאשר יתחיל המשא ומתן [עם הצרפתים ועם הוסיין] עלינו להחליט לגבי גורל השטח שבין ארץ-ישראל ממש לבין מסופוטאמיה ממש, ואם נרצה

better opportunity of expressing a definite and final desire to accept not only the advantages but also the obligations of British rule.

19. שם, עמ' 342—343.

20. גנזך המדינה. ארכיון המזכיר הראשי לממשלת א"י. תיק א/50. תשובתו של פייצל ראה נספח מס' 2.

21. מברק של קרוזן לסמואל מיום 26 באוגוסט 1920. Documents, XIII, p. 344. "His Majesty's Government have no desire to extend their responsibilities in Arab districts and must insist on strict adherence to the very limited assistance which we can offer to a native administration in Trans-Jordania. ... There must be no question of setting up any British administration in that area and all that may be done at present is to send a maximum of four or five political officers with instructions on the lines laid down ..."

22. ראה להלן, נספח 3.

שאיזור זה יכלל בשטח המנדאט שלנו".²³

אי בהירות זו חלפה במרוצת חודש דצמבר. ב-4 בדצמבר נפגשו ראשי הממשלה של צרפת ושל בריטניה והגיעו לידי הסכם סופי בדבר הגבול הצפוני ומקורות המים. ב-23 בדצמבר 1920 הבריק קרוזן לסמואל והודיע לו את קווי היסוד למשא ומתן שהוא עתיד לקיים עם פייצל שהגיע בינתיים ללונדון, כי "... במקרה ופייצל יעורר את שאלת עבר-הירדן אני מציע להסביר לו: א. אנו רואים את עבר-הירדן כשטח מנדאט שלנו; ב. אנו מסייעים לאוכלוסיה לכונן מימשל מקומי; ג. אנו מוכנים לדון עם חוסיין על הגבול בין הג'אז ועבר-הירדן; ד. כל יתר העניינים, בכלל זה סימון הגבולות בין ארץ-ישראל ועבר-הירדן, הם עניין שבין ממשלת הוד מלכותו לבין תושבי המקום; ה. יכובדו רצונותיהן של הרשויות המקומיות כשתוקמנה כחוק, באשר לעתיד סדרי השלטון שלהן".²⁴ רק שמונה חודשים לאחר שבסאן רמו אושרה מסירת המנדאט על ארץ-ישראל לבריטניה, הוחלט אפוא סופית לכלול בו את איזור עבר-הירדן תוך כינון מינהל מקומי נפרד.

באותה עת חלה התפתחות חדשה בעבר-הירדן עצמה, כי עבדאללה התקדם עם צבא מהג'אז למעאן. הידיעות על תנועותיו ופעילותו עוררו דאגה בירושלים, בלונדון ובפאריס, ואף החישו כנראה את קבלת ההחלטות הסופיות על עתידו של האיזור. מעמדו של עבדאללה גדון בהרחבה בפגישותיו של צ'רצ'יל בקהיר ובירושלים במארס 1921, והחלה תקופה חדשה לאיזור עבר-הירדן תחת מימשל עצמאי לכאורה, במסגרת המנדאט הבריטי על ארץ-ישראל.²⁵

שאלת הגבול בין עבר-הירדן לבין ארץ-ישראל נדונה בראשונה כאשר נתקיים ביוני 1922 בירור על גיצול אוצרות ים המלח. הדעה הכללית של נציגי המימשל בעבר-הירדן ושל ממשלת ארץ-ישראל היתה, שהניצול יהיה משותף כדי להבטיח את הפיתוח היעיל ביותר של השטח כולו. מנהל מחלקת המסחר והתעשייה בממשלת ארץ-ישראל קולונל סולומון הצביע בפגישה ביום 19 ביוני 1922 על הצורך לסלול מסילת ברזל מדרום ים המלח למפרץ עקבה. הוא טען שמסילת ברזל זו חייבת

23. Documents, XIII, p. 380. ראה גם מכתבו של קרוזן אל ואנסיטארט מיום 30.9.1920

שם, עמ' 351:

"... In fact H. M. G. are already treating Trans-Jordania as separate from the Damascus State, while at the same time avoiding any definite connection between it and Palestine, thus leaving the way open for the establishment there, should it become advisable, of some form of independent Arab Government, perhaps by arrangement with King Hussein or other Arab chief concerned..."

24. שם, עמ' 421, מברק מיום 23 בדצמבר 1920:

"... due regard will be paid to the wishes of the properly constituted local authorities regarding their future form of Government.

25. על פרטי המשא ומתן ראה את התיאור בספרו של אהרן קלימן: Aaron S. Klieman, *Foundations of British Policy in the Arab World: The Cairo Conference of 1921*, Baltimore and London 1970.

לעבור בתחומה של ארץ-ישראל ולהיות "בלתי תלויה מעתידה של עבר-הירדן". בישיבה נבדקו מפות, ואלק קירקברייד ציין שמעולם לא נקבעו גבולות בין עבר-הירדן לחג'אז, או בין ארץ-ישראל לחג'אז. הוא הוסיף, שגבול זה פאקטו קיים מדרום ים המלח בואדי הראשי, ואדי אל ג'יב, אך אין גבול מסורתי ומקובל דרומה יותר, לא במזרח ולא במערב. לאחר דיון הוחלט לשלוח שדר למשרד המושבות, כדי להסביר את העובדות ולהציע שמשרד המושבות יודיע בהחלטה לצדדים שחלק של ואדי ערבה יהיה שייך לארץ-ישראל, וכן יוקצב לארץ-ישראל קטע במפרץ עקבה, שיהא מתאים לבניית נמל, כאשר יסמנו את הגבולות באופן סופי.²⁶ פגישה שנייה, בה השתתף ה. סט. ג'ון פילבי כנציג בריטי בעבר-הירדן, נתקיימה ביום 10 ביולי 1922 ובה נקבעו העקרונות לחישוב הגבול בים המלח וסביבתו וסימונו. בעיית הגבול המערפול במפרץ עקבה הועלתה שוב בפגישה זו.

דרומה של ארץ-ישראל היה בסוף תקופת השלטון העות'ומני לסנג'ק של מעאן. הואיל והסנג'ק היה חלק של וילאית סוריה לא נבדל להלכה סנג'ק מעאן מיתר חלקי עבר-הירדן;²⁷ אלא שהמלך חוסיין ראה באיזור זה, אשר נכלל עוד בשנת 1906 בוילאית חג'אז, שטח של ארצו. בהעדר סימוני גבול קודמים תבע את הבעלות על האיזור, שלאחר הכיבוש ב-1917 הוחזק בידי הצבא הערבי בפיקודו של פייצל.

כאשר כונן אלנבי את איזור "מינהל שטחי האויב הכבושים" לא נכלל סנג'ק מעאן באיזור המינהל "מזרח"²⁸ וייתכן שאפשר לראות בכך הכרה למעשה בתביעותיו של חוסיין. לעומת זאת נכללו סנג'ק מעאן והעיר עקבה במינהל ממלכתו העצמאית של פייצל. מעמדו של האיזור היה אפוא מעורפל למדי. כאשר התמוטטה ממלכתו של פייצל, ביולי 1920, חזר חוסיין ונהג באיזור כחלק של חג'אז. לאחר שהושג הסדר בין האמיר עבדאללה לבריטניה ב-1921 שלט עבדאללה באיזור מעאן, לא בתורת מושלה של עבר-הירדן על פי הסכם עם בריטניה, אלא על פי יפוי-כוח מיוחד שקיבל לכך מאביו המלך חוסיין. גם פילבי, כאשר נשא-ונתן בשם האמיר עבדאללה, ביולי 1922, על קביעת הגבול בין ארץ-ישראל לעבר-הירדן, הסתמך על יפוי-כוח מיוחד זה. הוא גימק את הסכמתו של עבדאללה למסירת קטע של המפרץ לידי ממשלת ארץ-ישראל בכך "שאזור עקבה היה למעשה חלק של סוריה והיה תמיד נחשב כך".²⁹ הנמקה זו היתה כנראה דרושה לעבדאללה, כדי להצדיק את הוויתור על טריטוריה ערבית עצמאית.

26. ראה להלן נספח 4.

Great Britain. War Office. Naval Staff Intelligence Department. 27
A Handbook of Syria, 1919

28. ראה להלן נספח 1. הסנג'ק של מעאן לא נכלל בהגדרה "מזרח מסנג'ק, ירושלים".

29. גנזך המדינה, ארכיון המזכיר הראשי לממשלת א"י. תיק 179. זכרון דברים מישיבה ביום

10 ביולי 1922:

"... Mr. Philby stated that although the north-east end of the Gulf of Akabah was technically in the dominions of the King of Hedjaz, the Emir Abdallah had power from his father, King Hussein, to deal with

עד שנת 1924 ניהל המינהל בעבר-הירדן את איזור מעאן עד מפרץ עקבה. באפריל 1924, לאחר שהות קצרה ברבת עמון ובעקבות הגברת המתיחות בינו לבין בריטניה, שינה חוסיין בצורה חד צדדית את מעמדו המינהלי והמדיני של הסנג'ק; הוא הכריז עליו כוילאית מיוחדת של ממלכת חג'אז והוציא משלטונו של עבדאללה. ממשלת בריטניה לא הסכימה אמנם לשינוי זה, וביוני 1924 הודיעה לאמיר עבד-אללה שהשטח נחשב בעיניה כנתון גם להבא למרותו. הצהרות ושינויים אלה קשורים במפנה מכריע שחל באיזור. בעקבות ביטול החליפות בידי האסיפה הלאומית בתורכיה, במאוס 1924, הכריז המלך חוסיין על עצמו כחליף. בכך הוא גרם לחידוש המלחמה בינו לבין מתחרהו החזק ממנו בחצי האי ערב, שליט נג'ד אבן סעוד. ביום 3 באוקטובר 1924 נאלץ חוסיין להתפטר וחיפש מקלט בעקבה. בשביל למנוע התקפה של אבן סעוד על עקבה ועל איזור הדרום של עבר-הירדן הוזמרה ממשלת בריטניה את אבן סעוד שלא יתקיף את האיזור, שהוא בחסות בריטית.³⁰ במצב זה שאפה ממשלת עבר-הירדן לכלול רשמית את איזור מעאן ועקבה בתחום שלטונה. אך הפעם היססו האנגלים, כי טרם הוברר אם מעמדו של בנו הבכור של חוסיין, המלך עלי, יציב דיו, או שמא מוטב לחכות עד לתוצאות המאבק על השלטון בחג'אז.³¹ ביולי 1925 החליט הקבינט הבריטי להכריז בצורה חד-צדדית על הכללת השטח בעבר-הירדן.³² ואמנם רק בשנת 1927 נסתיימה הפרשה בחליפת אגרות רשמית בין ממשלתו של אבן סעוד לבין נציג בריטניה. בכך נסתיימה הלכה למעשה קביעת הגבול במפרץ עקבה.³³

דברים אחרים יש להוסיף על קביעת הגבול בין עבר-הירדן לארץ-ישראל. ביום

any questions of frontiers arising in that portion of his territory, as the Akabah district was really part of Syria and always used to be considered so. ..."

בישיבה זו הסכים פילבי בשם עבדאללה לקביעת הגבול מים המלח עד למפרץ עקבה, אך חודשים אחרים מכן התלונן עבדאללה על הקביעה בשיחה עם קלייטון. ראה דין וחשבון של קלייטון מיום 25.10.1922, Public Record Office, Co 733/37.

טענתו של עבדאללה היתה, שההגדרה המקורית של "פלשתין" כללה את "סנג'ק ירושלים והלקים מוילאית ביירות" ולא את הנגב הדרומי.

Public Record Office. Cabinet Papers 16/60. Committee of Imperial Defence. Report by Sub-Committee on Situation in Akaba. June 1925.

Public Record Office. CO 733/74. 31 באוקטובר 1924.

Public Record Office. CO 733/104. 32 הנבחרים.

Cmd — 2951. 33

Treaty Between His Majesty and His Majesty the King of Hedjaz and of Nejd and its Dependencies, together with Notes exchanged, May 19th — 21st 1927.

האגרת הסעודית הכירה רק בסטאטוס קוו. הגבול תוקן לטובת עבר-הירדן בשנת 1965 בהסכם בין ירדן וערב הסעודית.

24 ביולי 1922 אושר המנדאט על ארץ-ישראל, ולפי סעיף 25 של המנדאט ניתנה האפשרות, בהסכמת חברי-הלאומים, לא להחיל על שטח עבר-הירדן סעיפים מסוימים שהתייחסו ל"בית הלאומי היהודי". לקראת הגשת תזכיר בעניין זה בפני חברי-הלאומים לחץ משרד המושבות, כי יוגדר קו הגבול בין ארץ-ישראל המערבית למזרחית. ביום 27 באוגוסט 1922 שלח סמואל למשרד המושבות תיאור של קו הגבול: "קו המתחיל במפרץ עקבה במרכז ואדי ערבה, ים המלח, הירדן, בית שאן ומשם לפי הגבול המזרחי של נפת טבריה". אולם משרד המושבות השיב ב-28 באוגוסט כי ההגדרה אינה די מדויקת: "איזו גדה של הירדן היא הגבול? האם כל ים המלח שייך לארץ-ישראל או רק חציו? מה הגבול המזרחי של נפת טבריה?"³⁴ סמואל הבריק ביום 30 באוגוסט תשובה מפורטת. הוא פתח במשפט קצר המלמד הרבה על שאיפתו להרחיב את תחומה של ארץ-ישראל והמסביר את אי-דיוקו במברקו הקודם: "במקרה ואתם חושבים ששלטונות חג'אז לא יסכימו שהעיר עקבה תיחשב כגבול — יהיה הגבול כדלהלן..."³⁵ את הגדרתו של סמואל ניסח משרד המושבות מחדש ביום 31 באוגוסט: "עבר-הירדן תכלול את השטח מזרחה מן הקו המתחיל שני מיילים מערבה מהעיר עקבה, במפרץ בשם זה. קו זה יימשך במרכזם של ואדי ערבה, ים המלח והנהר ירדן עד להתחברות עם הנהר ירמוק, ומשם במרכז הנהר עד לגבול הסורי". הגדרה זו פורסמה בירושלים בעיתון הרשמי ביום 1 בספטמבר 1922 וקבעה בצורה משפטית את ההפרדה של עבר-הירדן מארץ-ישראל.

המושג "ארץ ישראל בגבולות ההיסטוריים מן ועד באר שבע", שהשתמש בו לוי ג'ורג', השפיע לא מעט על קביעת הגבול הצפוני. וככל שהדבר ייראה משונה, הרי מדינאים בוועידת השלום השתמשו בדיונים על קביעת גבולות אלה באטלס ההיסטורי של ג'ורג' אדם סמית. לעומת זאת היתה סטיה בולטת ממפות אלה בקביעת הגבול המזרחי של הארץ, כי הרי הגלעד כלול היה בתחום ארץ-ישראל ההיסטורית. תפיסתם של המדינאים הבריטים היתה בדרך כלל שארץ-ישראל תכלול את השטח משני צדי הירדן. אפילו לורד קרוון הניח בתזכירו הביקורתי מ-26 באוקטובר 1917 על ניסוח הצהרת בלפור, כי התחום עליו מדובר כולל גם את

Public Record Office. CO 733/37. 34

35. שם. מברק של הרברט סמואל אל משרד המושבות. 30 באוגוסט 1922: "Unless you consider Hedjaz authorities would consent to Akabah being regarded as the boundary, the Trans Jordan boundary will run as follows: From a point on Red Sea two miles west of Akaba thence upward through centre of Dead Sea and River Jordan as far as confluence of Yarmuk and Jordan, letting Trans-Jordania have El Lisan. Thence upward through centre of stream to the point of the Yarmuk. 124 R 32 A Sheet 5 Palestine Exploration Fund Map. Transjordan would probably raise strong objections if a boundary other than centre of the Jordan were adopted..."

ארץ-ישראל המזרחית. קביעת הגבולות של מינהל שטחי האויב שנכבשו על-ידי אלנבי באוקטובר 1918, גרמה לאכזבה ולסערה במחנה הציוני, כי בלטו בהצהרה כוונותיה הפוליטיות. ההתחייבויות שניתנו למלך חוסיין היו עילה להשאת השטח מחוץ לתחום ארץ-ישראל. התפיסה הבריטית להקים מדינה ערבית עצמאית בתחום שבין שטחי מסופוטאמיה וארץ-ישראל גרמה לכך, שעבר-הירדן לא נכללה בדיונים של ועידת סאן רמו, באפריל 1920, שבה אושרו עקרונות המנדטים. בסאן רמו לא נקבעו אמנם הגבולות של פלשתינה, אך התייעוד הרב שנותר אינו משאיר ספק בתפיסה זו. גם וייצמן בנאום הנעילה בקונגרס הציוני הי"ב ראה את הדברים כך. כשמונה חודשים לאחר ועידת סאן רמו וכחמישה חודשים לאחר התמוטטות משטרו של פייצל בדמשק, החליטה הממשלה הבריטית, בסוף שנת 1920, על הכללת עבר-הירדן בתוך שטח המנדט על ארץ-ישראל, אך גם אז לא נכללה עבר-הירדן במינהל של ארץ-ישראל. המדיניות הבריטית היתה אפוא עקבית בראייתה את עבר-הירדן כשטח שעליו חלו התחייבויות בריטניה בדבר כינון מדינה ערבית עצמאית. ואילו צ'רצ'יל הוא שביצע למעשה בשנים 1921—1922 את מדיניות משרד החוץ, כפי שנתגבשה מאז תום המלחמה. אין ניגוד בין עמדה עקבית זו לבין ההרהורים של מדינאים שונים שיש לכלול את הגלעד ואת בקעת הירדן באיזור של ארץ-ישראל ("קו מיינרצהאגן"), כפי שתבעה גם הוועדה המיוחדת של ההנהלה הציונית, בראשותו של הרברט סמואל, שהכינה בשנים 1918—1919 את ההצעות הטריטוריאלייות של ההנהלה הציונית. הימנעות מתיקוני גבול ברוח זו היתה פועל יוצא ממצבו העדין של פייצל ואי-רצונם של המדינאים הבריטיים לחוץ עליו, לנוכח קשייו עם הלאומנים הערביים מזה ועם הצרפתים מזה. צירופו של עבר-הירדן למנדט על ארץ-ישראל היה במידה רבה פרי שאיפתו ופעולתו של הרברט סמואל.

הגבול המזרחי של ארץ-ישראל נקבע אפוא על פי הגבולות של המינהל העות'—מני, ובהתחשב בהתחייבויות שבריטניה נטלה עליה כלפי השריף של מכה בימי מלחמת-העולם. עם זאת, יש לציין את ההשפעה הרבה של חישובים כלכליים, בייחוד לגבי קביעת הגבול בים המלח, בערבה ובמפרץ עקבה, שהיו קשורים באינטרסים המיוחדים של בריטניה לניצול אוצרות ים המלח.

נספחים

נספח 1

הסדרים שאושרו על-ידי גנרל אלנבי למונהל שטחי האויב הכבושים כסוריה
ובארץ-ישראל
מברק של גנרל אלנבי אל משרד המלחמה מיום 23 באוקטובר 1918

Public Record Office. W.O. 106. File 718

Secret

(Telegram E.A. 1808 of 23.10.18)

1. The enemy territory occupied by the allied troops of the Egyptian Expeditionary Force will be divided, for purposes of provisional military administration, into three areas, each in charge of a "Chief Administrator" directly responsible in all cases to the Commander-in-Chief.

The three areas and their Chief Administrators are : —

- (a) "*Occupied Enemy Territory (South)*". —

Chief Administrator, — General Sir A. W. Money, K.C.B., C.S.I., (British).

Comprises the *Sanjaks* of Jerusalem, Nablus, and Acre.

- (b) "*Occupied Enemy Territory (North)*". —

Chief Administrator, — Colonel M.A.F.J. de Piepape, (French).

Comprises the *Sanjaks* of Beirut, Lebanon, Ladikiya and the town of Beirut; the *Kazas* of Hasbiya, Rashiya, Jisr es Shaghur, Bay of Antioch, Yeniji Kali, Im Beidan, and Alexandretta.

- (c) "*Occupied Enemy Territory (East)*". —

Chief Administrator, — Ali Riza El Rikabi (Arab).

Comprises all districts East of (a) and (b) above, up to the northern limits of the *Kazas* of Jebel Seman and El Bab.

2. The system of administration will be in accordance with the Laws and Usages of War as laid down in Ch. XIV, S.8, Manual of Military Law.

Departures from these principles will not be permitted except with the approval of the Commander-in-Chief.

As far as possible the Turkish system of government will be con-

- tinued, and the existing machinery of government will be utilized.
3. The Administration will be required to provide for all necessary government services, and the extent to which these services can be developed, during the state of war, is left to the discretion of the Chief Administrator concerned.
 4. As far as possible it is desired to retain Turkish administrative areas, and in this way to utilise existing Turkish records.
 5. The Administration of the Ottoman Public Debt will be permitted to continue its functions, subject to the general control of the Chief Administrator.
 6. The Régie Tobacco Monopoly will likewise continue its functions under similar conditions.
 7. Chief Administrators will communicate with the Commander-in-Chief through the Deputy-Adjutant General, G.H.Q., to whom all reports will be addressed.
 8. Chief Administrators will submit reports on the general situation in their areas, by 15th of each month.
 9. In view of the fact that the administration is military, provisional, and without prejudice to future settlement, Chief Administrators will not underake, except in so far as is necessary for the maintenance of security and public order, any political propaganda, and will not take part in any political controversies.

נ ס פ ח 2

גנזך המדינה. ארכיון המזכיר הראשי לממשלת א"י. תיק א/50
מכתב האמיר פייצל אל הרברט סמואל *

Haifa, the 16.8.20

To H. E. the High Commissioner in Palestine
Your Excellency,

I received Your Excellency's note in which you state that a number of Sheikhs of the Southern part of the Eastern Zone have asked for a British Administration, and that the British Government would be disposed to appoint a small number of Officers to assist the people to organise their own government, and that Your Excellency will meet

* על נייר מכתבים של ממלכתו של פייצל.

in Salt the leading men between Ajlun and Tafila to discuss the situation.

You mention in your note the Sykes-Picot line, and, as far as I know, this line passes through Kiswa in the north. Does it mean now that a new line has been agreed to and a new delimitation for leaving Hauran in the French Zone of influence?

Although I have not agreed to the note that Mr. Lloyd George submitted to the Peace Conference on September 13, 1919, and of which a copy was sent to the French Government and another to me as a delegate for Syria, I see no objection to the presence of British Officers in all the country during my absence: but I do not understand exactly what Your Excellency means by saying "To appoint a small number of officers to assist the people to organise their own government". Does that mean the organization of a new government permanently separated from Syria politically and in administration, or is it only a temporary arrangement until the present situation is clear? Does it mean that Hauran, which is south of the Sykes-Picot line, has been left to French occupation and influence. These two points are of great importance to me and I should be greatly obliged if they are made clear.

I would also like to bring to Your Excellency's notice that the inhabitants of this southern district, including Hauran, are asking for the organization of a temporary military administration simply to express their indignation at the French occupation of Damascus on condition that they be given their former administration when the French army evacuates the occupied districts. They have, in fact, asked my approval of the action taken by them. For this reason I sincerely hope that your going to Salt and the appointment of some officers for the district will not change anything with reference to the organization or administration of frontiers agreed upon since the occupation. I also hope that your intention is that the future of the district will be the same as it was before the French occupation of the country and that you personally uphold the repeated promises and conventions of Great Britain. I am also sure that Great Britain is doing everything in its power to obtain the evacuation of the Eastern Zone in accordance with the treaties concluded with Great Britain.

Feisal **

** החתימה בערבית.

נספח 3

מברק של הרברט סמואל אל לורד קרוון

Public Record Office. W.O. 106 File 198
August 27th. 1920

No. 224.

Very Urgent.

Your telegram No. 110.

Am establishing Camp¹ at Salt, Kirkbride² under him at Amman, Brunton³ at Kerak, Somerset⁴ at Irbid, another officer under him at Jerash.⁵ Instructions conform strictly to your telegrams. Would you sanction one British Officer police experience organise Gendarmerie?

Three Councils will be formed to exercise governmental authority. Difficulties of communication and tribal feuds render single council impossible at present.

What is Southern boundary with Hedjaz? Desirable to include Akaba in our zone and Sheikhs who have been here express that desire.

Unlikely population will continue to pay Ottoman public debt taxes. Propose estimating revenue collected Palestine customs equitably belonging to Trans-Jordania. If share of Turkish pre-war debt charged to district would debit this revenue. Do you approve? Have stock of Egyptian Expeditionary Force postage stamps. Propose issuing surcharged Trans-Jordania in Arabic only as temporary measure. May future Palestine stamp (be sanctioned ??) with surcharge or is separate issue desired.

Abdul Hadi, Feisal's secretary came to express his own and friends complete approval of policy embodied in my Salt speech.

1. מיזור י. נ. קאמפ.

2. קפטן א. ס. קירקברייד.

3. קפטן ק. ד. ברוגטון.

4. מיזור פ. ר. סומרסט.

Uriel Dann, The Beginnings of the Arab Legion. Middle Eastern Studies. London 1969, Vol. 5, pp. 181—191. : ופרשה הצבתם ראה :

מברק של לורד קרוון אל הרברט סמואל

No. 122.

August 31st, 1920

Your telegram No. 224.

British officer to organise gendarmerie sanctioned provided expenditure for their equipment is not involved.

Boundary with Hedjaz not yet defined. You should submit by despatch further details of your proposals regarding Ottoman debt and share of customs revenue belonging to Trans-Jordania which we cannot satisfactorily consider by telegraphic correspondence. Proposals for Trans-Jordania stamps approved but a separate issue is contemplated for Palestine eventually.

נספח 4

גנוך המדינה. ארכיון המזכיר הראשי לממשלת א"י. תיק 179
זכרון דברים משיבה בדבר ניצול אוצרות ים המלח, 19 ביוני 1922

“— — — Colonel Solomon¹ pointed out the probable necessity for the construction of a railway from the south of the Dead Sea to the Gulf of Akabah, and also the construction of a port on the Gulf. He suggested that the development of the Southern end of the Dead Sea might take place simultaneously with the development of the Northern end owing to the value of distributing to the East, and the advantages of being able to do so is without having to pay Suez Canal dues. . . .

Colonel Solomon went on to point out the necessity for such a railway and port to be in Palestine territory, and to be independent of the future of Transjordan. Maps were examined by the meeting and Mr. Kirkbride² pointed out that no frontier had ever yet been delimited either between Transjordan and the Hedjaz or between Palestine and the Hedjaz. He added that a ‘de facto’ frontier existed from the south of the Dead Sea which ran up the principal wadi, the Wadi El Jaib, but no frontier of any sort existed further south or east and west.

1. מנהל מח' המסחר והתעשייה בממשלת א"י.
2. אלק קירקברייד, נציג המזכיר הראשי לעניינים מדיניים.

After discussion it was resolved that a despatch should be sent to the Colonial Office pointing out the facts of the situation, suggesting that the Colonial Office should either make an announcement to the parties concerned that, when the frontiers were delimited, a portion of the Wadi El Arabah would belong to Palestine, and also a portion of the coast of the Gulf of Akabah, suitable for the construction of a Port, between the Egyptian frontier and the Hedjaz frontier would be allotted to Palestine when the frontiers were finally delimited.

The Director of Commerce and Industry was directed to prepare the despatch."

זכרון דברים מישיבה שנתקיימה ביום 10 ביולי 1922 בדבר ניבול אוצרות ים המלח

— — It was further agreed that the development of minerals in land around the Dead Sea should not be dealt with by the Joint Mining Board but by the mining branches of the two countries. For this purpose, the territory of the two countries should be determined by fixing two points at the northern and southern ends of the Dead Sea. All lands to the east to be considered as Transjordanian and all lands to the west to be considered Palestine. The first, at the northern, of these two points would be a point in the centre of the river Jordan at its outlet in the Dead Sea. The southern point would have to be determined, but it will be fixed as nearly as possible at a point midway between the south-east and the south-west corners of the sea.